

potrzeby ucznia, ponadkonfesyjność, doświadczenia ucznia oraz wieloreligijność. Trzeci podrozdział ukazuje omawiane kryteria doboru treści w dokumentach Kościoła lokalnego. Autorka dokonuje analizy w oparciu o cztery filary: Objawienie, Kościół, celebrację oraz życie w Chrystusie. Rozdział kończy interesująca analiza podręczników, w których można odnaleźć metodyczny pluralizm. Reasumując, czwarty rozdział w sposób wnikliwy i analityczny przedstawia kryteria brane pod uwagę przy doborze treści i metod w edukacji religijnej. Elżbieta Osewska bardzo dobrze poradziła sobie z dużą ilością źródeł, dokonując trafnych syntez, jednocześnie wyciągając ciekawe i uprawnione wnioski.

Niewątpliwą zaletą recenzowanej rozprawy jest imponująca liczba pozycji bibliograficznych. Autorka wykorzystała 895 pozycji, w tym 771 anglojęzycznych. Bibliografia została podzielona na cztery części: źródła, literatura przedmiotu, literatura pomocnicza oraz encyklopedie, słowniki i leksykony.

Należy podkreślić z całą odpowiedzialnością, iż przedstawiona dysertacja posiada znamiona wskazujące na dojrzałą pracę naukową. Reasumując, można stwierdzić, iż zarówno dorobek naukowy i dydaktyczny dr hab. Elżbiety Osewskiej, jak i recenzowana praca habilitacyjna są dowodem na dojrzałość naukową autorki. Bogaty warsztat badawczy oraz erudycja płynąca z recenzowanej pracy wskazuje na podejście interdyscyplinarne do badanych problemów, co w obecnych czasach jest szczególnie cenione w środowisku naukowym.

Ks. Janusz Mastalski, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II

Ks. Stanisław Dyk, *Współczesne przepowiadanie homilijne misteriów publicznego życia Jezusa*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008, ss. 448, ISBN 978-83-7363-697-2.

Ks. Stanisław Dyk jest redaktorem naczelnym „Przeglądu Homiletycznego” i bardzo twórczym homilem. Jego rozprawa habilitacyjna zawiera spis treści, wykaz skrótów, pięć rozdziałów, zakończenie, bibliografię i streszczenie w języku angielskim. Jej przedmiotem są trzy „misteria publicznego życia Jezusa w znaczeniu ścisłym” (s. 19), do których należą: chrzest, kuszenie i przemienienie (zob. s. 18, 19, 415). Na celowość tych badań interdyscyplinarnych pod kątem głoszenia homilii wskazuje fakt, że homileci polscy nie opracowali dotąd tego problemu, a „można jedynie wskazać kilka artykułów, które bezpośrednio dotyczą podejmowanego zagadnienia” (s. 19, 20). Egzegetyczno-teologiczne i homiletyczne badanie trzech misteriów stanowi cel bardzo ambitny, gdyż dotyczy w sumie dziewięciu tekstów, które występują u wszystkich trzech synoptyków. Wymagało to dużej wnikliwości egzegetycznej i szerokiej wiedzy teologicznej.

Rozdział I pt. *Teologiczny sens misteriów życia Jezusa* (s. 27–69) uwydatnia biblijne znaczenie terminu „misterium” w Starym i Nowym Testamencie oraz rozwój kościelnej refleksji nad misteriami życia Jezusa: w teologii systematycznej, duchowości chrześcijańskiej i w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*. Ta szczegółowa prezentacja historii problemu stanowi zarazem istotne wprowadzenie, które wykazuje, że misteria mają znaczenie chrystologiczne, historiozbawcze i są wzorem życia chrześcijańskiego (zob. s. 68, 69; 415, 416). Teksty te prowadzą do poznania Chrystusa przez medytację i kontemplację misteriów Jego życia (zob. s. 69). W rozdziale II pt. *Egzegetyczna analiza synoptycznych narracji o misteriach publicznego życia Jezusa* (s. 71–149) autor przeprowadza staranną egzegezę poszczególnych dziewięciu tekstów (trzech grup perykop) synoptycznych pod kątem charakterystyki tekstu i jego analizy, aby w końcu precyzyjnie uwydatnić zawarty w nim kerygmat. Rozdział III dotyczy *Znaczenia misteriów publicznego życia Jezusa w liturgii* (s. 151–203). Uwydatniając kontekst liturgiczny, autor zajął się ich znaczeniem w lekcjonarzu oraz interpretacją w świetle tekstów eucharystycznych i teologii (układu) roku liturgicznego. Przy czym teksty dotyczące misterium Przemienienia Pańskiego występują w II niedzielę Wielkiego Postu i w osobne święto 6 sierpnia, co wskazuje na zróżnicowany kontekst liturgiczny. Rozdział IV pt. *Teologia misteriów życia publicznego Jezusa* (s. 205–289) uwydatnia ich interpretację w teologii biblijnej i Tradycji oraz w świetle dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i duchowości chrześcijańskiej. Owocem tych badań są usystematyzowane i bogate treści teologiczne zawarte w nauce o trzech misteriach. Chrystus jest objawieniem istoty Jezusa, umiłowanego Syna Bożego, wskazuje na Jego uniżenie, mękę i zmartwychwstanie, mówi o Jego posłuszeństwie i solidarności z grzesznikami, inauguracji mesjańskiej misji w mocy Ducha Świętego, i jest zapowiedzią chrztu sakramentalnego. Według teologii opisu kuszenia, Jezus jest zwycięzcą szatana, prawdziwym Izraelem, nowym Adamem. Kuszenie zapowiada mękę, a Duch Święty i modlitwa są źródłem mocy w zwycięstwie Jezusa i w życiu chrześcijanina. Podobnie teologia przemienienia Jezusa wskazuje na Jego paschalną drogę i objawienie Boskiej chwały, uwydatnia, że jest On „Nowym Mojżeszem”, cierpiącym Synem Bożym, którego należy naśladować w dążeniu do pełnej przemiany. W końcowym, najdłuższym rozdziale V autor uwydatnia *Sposób homilijnego przekazu misteriów publicznego życia Jezusa* (s. 291–414). Wskazuje, że w głoszeniu kerygmatu tych tekstów należy przezwyciężać błędy kaznodziejskie, uwzględniać perspektywę paschalną, interpretację historiozbawczą, problem synoptyczny i wyjaśniać jeden aspekt kerygmatu. Przybliżając wiernym teologiczne aspekty kerygmatu, kaznodzieja winien uwzględniać refleksję chrystologiczną, przeprowadzać aktualizację antropologiczną i mistagogiczną oraz wykazywać, że misteria Jezusa są normą życia chrześcijańskiego.

Praca stanowi zwartą całość, jej problematyka jest ściśle ze sobą powiązana, a w zasadniczej treści na czoło wysuwają się trzy zagadnienia: egzegetyczne (rozd. II), teologiczne (rozd. III i IV) i homiletyczne (rozd. V). Oceniając

jej merytoryczną wartość, trzeba stwierdzić, że autor wykazał się wielką umiejętnością korzystania ze współczesnej egzegezy i teologii biblijnej w zakresie odczytywania kerygmatu badanych tekstów. Posługuje się solidną analizą tekstu, przybliża jego problem literacki, kontekst bliższy i dalszy, a nawet kontekst całej Biblii, uwzględnia miejsca paralelne i związane z nimi porównanie synoptyczne. Po mistrzowsku wykorzystuje liczne teksty ze Starego i Nowego Testamentu, a gdyby jeszcze podał w aneksie indeks miejsc biblijnych, czytelnik mógłby lepiej dostrzec, że Pismo Święte samo się tłumaczy, interpretuje i broni. Ks. Dyk uczy homiletów i kaznodziejów pieczołowitego traktowania tekstu biblijnego i zarazem przestrzega przed zapominaniem o swoistości każdego opisu misterium życia Chrystusa, czego wynikiem jest tłumaczenie podobnych tekstów synoptycznych co roku w jednakowy sposób, w oderwaniu od macierzystej Ewangelii. Wnikając w teologiczny sens misterium Jezusa, autor ukazuje ich znaczenie w Biblii i tradycji wiary Kościoła. Ten wzorcowy wykład biblijnego kerygmatu prowadzi do jego trafnej aktualizacji w kontekście żywej tradycji wiary Kościoła (zob. s. 416). Cenne jest również wszechstronne przybliżenie liturgicznego kontekstu tych misterium, co uwrażliwia kaznodziejów na potrzebę czerpania treści z tego źródła, a szczególnie z tekstów euchologicznych i teologii roku liturgicznego. Otwartość autora na sprawowaną liturgię bardzo podnosi mistagogiczne znaczenie książki, a o jej wartości naukowej mówi także zastosowanie kontekstu teologicznego badanych misterium. Nie poprzestaje on bowiem na samej egzegezie i teologii biblijnej (*sola Scriptura*), ale zgodnie z zasadami współczesnej homiletyki bierze pod uwagę żywą tradycję wiary Kościoła. Dzięki temu w interpretacji misterium Chrystusa spotyka się wiele dziedzin teologicznych, a światło na interpretację tekstów biblijnych rzuca historia zbawienia, chrystologia i soteriologia, eklezjologia i nauka o liturgii oraz eschatologia. Korzystając z wielu dziedzin teologicznych, autor uczy kaznodziejów łączenia biblijnego słowa Bożego z tradycją wiary Kościoła, gdyż w głoszeniu homilii nie wystarczy sam tekst biblijny – tym bardziej gdy tłumaczy się go subiektywnie – ale powinno się brać pod uwagę analogię wiary. W dobrze pojętej homilii należy zawsze przybliżać prawdy wiary i zasady życia chrześcijańskiego, gdyż kerygmat ze swej istoty zawsze skierowany jest do człowieka, ma znaczenie egzystencjalne.

Chociaż autor wiele razy powraca do podobnych wątków biblijno-teologicznych, to jednak nie powtarza się, ale coraz głębiej wnika w badane teksty i oświetla je z różnych stron. Indeks rzeczowy uwypakowałby lepiej obfitość, częstotliwość i rozwój badanej problematyki, przybliżanej stopniowo, jakby na wzór artysty, który rzeźbi lub maluje jakąś scenę lub postać. Niniejsza praca stanowi bardzo ważny wkład w polską homiletykę materialną, gdyż dotyczy węzłowych treści biblijnych, uczy, że zasada chrystocentryzmu znajduje pełne zastosowanie w kaznodziejstwie, ma swój wymiar trynitarny, pneumatologiczny, eklezjalny, eschatyczny, mistagogiczny i moralny (zob. s. 392, 397, 398, 406). Autor po mistrzowsku posługuje się metodami naukowymi, wykazuje się umiejętnościami egzegetycznymi, wiedzą

teologiczną, liturgiczną i egzystencjalną, czyni to z wielkim znanstwem problemu. Należy podkreślić, że przedmiot badawczy nie był łatwy, bo swoim rozmiarem (trzy misteria) i bogactwem treści nasunął liczne problemy i wymagał korzystania z wielu dziedzin wiedzy teologicznej i antropologicznej, m.in. z psychologii i socjologii. Autor wybrał drogę doskonalszą, chociaż przybliżenie jednego misterium z przebadaniem odpowiedniej liczby homilii mogłoby również mieć wartość naukową. Jego praca może być wzorem ukierunkowanego badania tekstów biblijnych występujących w lekcjonarzu mszalnym. Wszechstronnie wykazuje, jak wiele wnoszą do solidnych badań homiletycznych i pracy kaznodziejskiej współczesna egzegeza i teologia biblijna. Jest to wprawdzie dłuższa, ale zarazem pewna droga, która prowadzi od tekstu biblijnego – poprzez egzegezę, teologię, kontekst liturgiczny – do wskazań homiletycznych i aplikacji kaznodziejskich. Praca ta otwiera obfite treści przed kaznodziejami i słuchaczami, uczy, że element didaskaliczny organicznie wypływa z kerygmatu i wiąże się z życiem chrześcijańskim. Opierając homilie i inne formy kaznodziejskiej posługi słowa na Piśmie Świętym i żywej tradycji wiary Kościoła, kaznodzieja będzie wiernie głosił słowo Boże, uniknie schodzenia na tematy drugorzędne (zob. s. 296) i propagowania płytkiego moralizatorstwa, czemu zdecydowanie przeciwstawia się autor omawianej rozprawy (zob. s. 339, 384). Cenne są również praktyczne ilustracje obrazowości języka (zob. s. 344, 345) czy propozycji kaznodziejskich komentarzy mistagogicznych (zob. s. 369, 370), jak też modlitwa aktualizująca kerygmat kuszenia Jezusa (zob. s. 374). Szczególną wartość pouczającą i praktyczną ma końcowa ikoniczna „Homilia na święto Przemienienia Pańskiego” (s. 408–414). Przy jej pomocy ks. Dyk uczy czytelnika posługiwania się obrazem w przybliżaniu i aktualizacji tego misterium. Warto podkreślić, że te badania mają również duże znaczenie dla pozostałych form kaznodziejstwa, gdyż uczą pieczołowitego traktowania chrystologii na ambonie. Prezentowana książka świadczy o niezwyklej pracowitości ks. Dyka, jest klasycznym przykładem rozprawy o charakterze interdyscyplinarnym, z zakresu dydaktyki biblijnej lub hermeneutyki stosowanej do kaznodziejstwa (i katechezy). Jest to wzorcowa praca biblijno-homiletyczna, która dobitnie wskazuje, że jej autor wyszedł ze szkoły ks. prof. Józefa Kudasiewicza. Można więc spokojnie rokować, że będzie kontynuował podobne badania biblijno-homiletyczne z pożytkiem dla polskiej homiletyki.

Na koniec warto jeszcze zwrócić uwagę na pewne niedociągnięcia i problemy dyskusyjne. Szereg razy autor rozprawy przeciwstawia się nauczaniu katechizmowemu w posłudze słowa, gdyż nie do przyjęcia jest kursoryczny wykład katechizmu w homilii (zob. s. 309, 328, 375), prowadzi bowiem do doktrynalizmu, dydaktyzmu i moralizatorstwa (zob. s. 293, 327). Nie wiadomo jednak, o jaki katechizm chodzi: scholastyczny, neoscholastyczny, czy nowy posoborowy, który jest w dużej mierze historiozobawczy, łączy kerygmat z tradycją wiary Kościoła, teologią. Nie można wprawdzie w sposób systematyczny wyklądać katechizmu (zob. s. 328), ale w homiliach należy przybliżać „wielkie zagadnienia wiary chrześcijańskiej”,

co postuluje papież Benedykt XVI w adhortacji apostolskiej *Sacramentum Caritatis* (por. nr 43). *Katechizm Kościoła Katolickiego* w sposób historiozabawczy wyjaśnia misteria życia Jezusa (zob. s. 62–68), łączy biblijną i pozabiblijną tradycję wiary Kościoła. Problemатyczne jest następujące wskazanie dla kaznodziejów:

głosząc kerygmat misterium chrztu Jezusa, powinien więc wyjaśnić jeden (i tylko jeden) z następujących aspektów tekstu biblijnego: przyjsie Jezusa z Nazaretu; Jego zejście do wody [...] znaczenie wody; rozdierające się niebios [...] Duch Święty w postaci gołębic [...] jedno ze znaczeń gołębic (s. 305).

To prawda, że „nie da się w jednej homilii przekazać całej teologii zawartej w danym misterium. Homilia nie może być mówieniem o wszystkim” (s. 305). Czy jednak głosząc takie cząstkowe tematy kaznodzieja potrafi przybliżyć wiernym całe misterium chrztu Chrystusa? W ciągu ilu lat to uczyni? A jak upora się z problemem synoptycznym? Czy do takiego szczegółowego aspektu (cząstki) kerygmatu potrafi umiejętnie zastosować metodę narracyjną? Jak zatem pogodzić to ze wskazaniami dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej, który mówi: „Wyjaśnienie, które daje się tekstom świętym, nie może być zbyt szczegółowe. Wypada więc naświetlić główne elementy tekstów...” (*Interpretacja Biblii w Kościele*, 1993, IV, C 3; zob. s. 305 przyp. 43 recenzowanej rozprawy). W głoszeniu kerygmatu „trzeba być absolutnie wiernym ewangelicznemu przesłaniu” (s. 305). Wydatnie mogą pomóc w tym węzłowe tematy zawarte w rozdziale IV ocenianej rozprawy. Zauważone uchybienia nie pomniejszają jednak istotnej wartości pracy, jej nowatorskiego i twórczego charakteru.

Książka ukazała się drukiem w szeroko znanym i renomowanym Wydawnictwie KUL, jest opracowana starannie, wydana w pięknej szacie graficznej. Ks. Dyk posługuje się naukowym językiem poprawnym, jasnym, rozwiniętym, bogatym w słownictwo, płynnym i komunikatywnym, co wzmacnia zainteresowanie czytelnika. Proporcje między poszczególnymi rozdziałami zostały zachowane, a rozdziały I i III, pełnią funkcję wprowadzającą i kontekstualno-liturgiczną. Ks. Dyk bardzo starannie i przejrzyście przybliżył metodę pracy, odpowiednią do każdego etapu badań (zob. s. 23–26). Na czoło wysuwa się metoda pastoralna, konfrontująca ze sobą teologię i antropologię, które wzajemnie się tłumaczą, co szczególnie widoczne jest w rozdziale V, gdzie znajduje się obfita refleksja na temat aktualizacji kerygmatu. Obfita bibliografia (516 pozycji) zawierająca źródła, komentarze biblijne, literaturę przedmiotu i literaturę pomocniczą (s. 427–445) wskazuje m.in. na to, że autor korzysta z publikacji w języku łacińskim, polskim, włoskim, francuskim, niemieckim i angielskim. W II części bibliografii niejasne jest jednak określenie „2. Komentarze liturgiczne” (s. 426), które zdaje się sugerować, że autor rozumie je dosłownie. W rzeczywistości jednak w tym punkcie bibliografii dominują komentarze biblijne pisane pod kątem kaznodziejskim, w tym 15 polskich i 18 włoskich (s. 426–428). O wielkiej pracowitości, sumienności i erudycji autora mówi także 1431 różnorodnych odsyłaczy. Problemy badawcze

uwypatniają także przejrzyste zestawy synoptyczne (s. 74, 75, 95, 96, 118, 119) i trzy tabele dotyczące misterium kuszenia Jezusa (s. 177–181). Starannie przeprowadzone badania otwierają nowe perspektywy poznawcze, pobudzają do dalszych poszukiwań. Praca ks. Dyka stanowi wielki wkład w polską homiletykę materialną, która ciągle wymaga dopracowania i całościowych ujęć. Autor należy do najbardziej aktywnych homiletów polskich i należy mu życzyć, aby kontynuował badania i uczył kaznodziejów poznawania i aktualizowania słowa Bożego.

Ks. Jan Twardy, Uniwersytet Śląski

Ks. Henryk Ciereszko, *Ksiądz Michał Sopoćko profesor, wychowawca i ojciec duchowy alumnów i kapłanów* („Studia Seminarii Białostockensis” 3), Wydawnictwo Kurii Metropolitalnej Białostockiej, Białystok 2008, ss. 152, ISBN 978-83-926822-8-8.

Jan Paweł II wzywał kapłanów, aby starali się być „artystami” duszpasterstwa¹. Takich „artystów” sporo było w historii Kościoła, także Kościoła w Polsce. Niewątpliwie należą do nich: św. Jan Sarkander, św. Melchior Grodziecki, św. Jan Kanty, św. Maksymilian Maria Kolbe. Każdy z nich był inny, żył w innych czasach, każdy odpowiadał na potrzeby swoich czasów i był czytelnym znakiem oraz drogowskazem ludzi swojej epoki. Z pewnością do takich kapłanów należał beatyfikowany 28 września 2008 roku w Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Białymstoku ks. Michał Sopoćko². Misją życiową księdza Michała Sopoćki

¹ Zob. Jan Paweł II, List do kapłanów na Wielki Czwartek 1979 roku, w: tenże, *Dzieła zebrane*. Listy, t. 3, Kraków 2006, s. 903.

² Urodził się 1 listopada 1888 roku w Juszezowszczyźnie na Wileńszczyźnie. Po ukończeniu szkoły miejskiej w Oszmianie wstąpił w roku 1910 do Seminarium Duchownego w Wilnie. Po czterech latach studiów otrzymał w roku 1914 święcenia kapłańskie. Pracował jako wikariusz w Taboryszkach (1914–1918), następnie jako kapelan Wojska Polskiego w Warszawie i Wilnie (1918–1932). Przez pięć lat pełnił obowiązki ojca duchownego w Seminarium Duchownym w Wilnie (1927–1932). Najdłużej pracował jednak jako profesor teologii pastoralnej na Wydziale Teologicznym Wileńskiego Uniwersytetu Stefana Batorego oraz w Seminarium Duchownym w Białymstoku (1928–1962). Jest autorem ok. 200 publikacji. Był spowiednikiem św. Siostry Faustyny Kowalskiej podczas jej pobytu w Wilnie. Z rozważą traktując słowa Siostry Faustyny o objawieniach, jakich doznawała, polecił jej zapisywanie ich, dzięki czemu powstał obrazujący jej mistyczne doświadczenia Dzienniczek. Gdy opuściła Wilno (lata 1933–1936), ks. Sopoćko stał się jej przewodnikiem duchowym, będąc oparciem i pomocą w wielu trudnych okolicznościach związanych z jej objawieniami. To on był pierwszym, który badał i objaśniał widzenia s. Faustyny, tworząc podstawy teologiczne kultu Miłosierdzia Bożego i szerząc je w kręgach kościelnych. Dzięki osobie ks. Michała powstał obraz Jezusa Miłosiernego, w postaci, w jakiej Pan Jezus ukazał się s. Faustynie w jej widzeniu. Ks. Sopoćko jest